

सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगको सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक

प्रस्तावना: सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा भएका मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन तथा मानवता विरुद्धको अपराध सम्बन्धी घटना र त्यस्तो घटनामा संलग्न व्यक्तिहरूको बारेमा सत्य अन्वेषण गरी वास्तविक तथ्य जनता समक्ष ल्याउन,

मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन गर्ने तथा मानवता विरुद्धको अपराधमा संलग्न व्यक्तिलाई कानूनको दायराभित्र ल्याई दण्डहीनताको अन्त्य गर्न, भविष्यमा त्यस्तो काम नदोहोरिने सुनिश्चितता प्रदान गर्न र त्यस्तो काम गरेमा सजाय हुने तर्फ सबैलाई सतर्क गराउन,

सशस्त्र द्वन्द्वबाट पीडित व्यक्तिहरूको परिपूरण प्राप्त गर्ने अधिकारको संरक्षण र सम्मान गर्दै निजहरूलाई परिपूरणको व्यवस्था गरी राज्यको तर्फबाट न्यायोचित व्यवहार गर्न, तथा

पीडक र पीडित बीच पारस्परिक सद्भाव, सहिष्णुता र भ्रातृत्वको भावना अभिवृद्धि गराई समाजमा शान्ति र मेलमिलापको वातावरण निर्माण गर्न एक स्वतन्त्र र निष्पक्ष सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगको स्थापना गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८३ को उपधारा (१) बमोजिम संविधान सभाले यो ऐन बनाएको छ ।

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:** (१) यस ऐनको नाम “सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०६६” रहेको छ ।

(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. **परिभाषा:** विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,-

(क) “अध्यक्ष” भन्नाले आयोगको अध्यक्ष सम्झनु पर्छ ।

(ख) “आयोग” भन्नाले दफा ३ बमोजिम स्थापना भएको सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग सम्झनु पर्छ ।

(ग) “उजुरी” भन्नाले निवेदन समेतलाई जनाउँछ ।

(घ) “तोकिएको” वा “तोकिए बमोजिम” भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्झनु पर्छ ।

(ङ) “परिपूरण” भन्नाले दफा २६ बमोजिम पीडितलाई उपलब्ध गराइने सुविधा सम्झनु पर्छ ।

(च) “परिवार” भन्नाले पीडितको पति, पत्नी, छोरा, छोरी, बाबु, आमा, सासु, ससुरा, बाजे, बज्यै, नाति, नातिनी वा सगोलको दाजु भाई वा दिदी बहिनी सम्झनु पर्छ ।

(छ) “पीडक” भन्नाले सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन गर्ने अपराधमा संलग्न व्यक्ति सम्झनु पर्छ र सो शब्दले त्यस्तो अपराध गर्न आदेश दिने व्यक्ति समेतलाई जनाउँछ ।

(ज) “पीडित” भन्नाले सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा भएका मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनको परिणाम स्वरूप मृत्यु भएको वा शारीरिक, मानसिक वा आर्थिक रूपमा हानि नोक्सानी पुगेको व्यक्ति तथा निजको परिवारको सदस्य सम्झनु पर्छ र सो शब्दले मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनको

परिणाम स्वरूप मानवीय, सामाजिक वा सामुदायिक रूपमा गम्भीर प्रतिकूल असर पुग्न गएको समुदाय समेतलाई जनाउँछ ।

- (भ) “मन्त्रालय” भन्नाले शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालय सम्भन्नु पर्छ ।
- (त्र) “मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन” भन्नाले निःशस्त्र व्यक्ति वा जनसमुदाय विरुद्ध लक्षित गरी वा योजनाबद्ध रूपमा गरिएको देहायको कार्य सम्भन्नु पर्छ:-
- (१) हत्या
 - (२) अपहरण तथा शरीर बन्धक
 - (३) वेपत्ता पार्ने
 - (४) अङ्गभङ्ग वा अपाङ्ग बनाउने
 - (५) शारीरिक वा मानसिक यातना
 - (६) बलात्कार तथा यौनजन्य हिंसा
 - (७) व्यक्तिगत वा सार्वजनिक सम्पत्ति लुटपाट, कब्जा, तोडफोड वा आगजनी
 - (८) घरजग्गाबाट जबरजस्ती निकाला वा अन्य कुनै किसिमबाट विस्थापन, वा
 - (९) अन्तरराष्ट्रिय मानव अधिकार वा मानवीय कानून विपरीत गरिएका जुनसुकै किसिमका अमानवीय कार्य वा मानवता विरुद्धको अन्य अपराध ।
- (ट) “सदस्य-सचिव” भन्नाले आयोगको सदस्य-सचिव सम्भन्नु पर्छ ।
- (ठ) “सदस्य” भन्नाले आयोगको सदस्य सम्भन्नु पर्छ र सो शब्दले अध्यक्ष र सदस्य-सचिव समेतलाई जनाउँछ ।
- (ड) “सशस्त्र द्वन्द्व” भन्नाले सम्बत् २०५२ साल फागुन १ गतेदेखि २०६३ साल मंसिर ५ गतेसम्म राज्य पक्ष र तत्कालीन नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी) बीच भएको सशस्त्र द्वन्द्व सम्भन्नु पर्छ ।

परिच्छेद-२

आयोगको स्थापना तथा गठन

३. **आयोगको स्थापना:** (१) सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा भएका मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी घटनाको विवरण र त्यस्तो घटनामा संलग्न व्यक्तिहरुको बारेमा सत्य तथ्य अन्वेषण गर्न, समाजमा मेलमिलापको वातावरण निर्माण गर्न तथा पीडितलाई परिपूरणको लागि सिफारिस गर्न समेतको लागि सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग स्थापना गरिएकोछ ।

(२) आयोगको केन्द्रीय कार्यालय काठमाडौं उपत्यकामा रहनेछ, र आयोगले आवश्यकतानुसार नेपालभित्र विभिन्न ठाउँमा आफ्नो कार्यालयहरु स्थापना गर्न सक्नेछ ।

४. **आयोगको गठन:** (१) नेपाल सरकारले अध्यक्ष र सदस्य-सचिव सहित बढीमा सातजना सदस्यहरु रहने गरी आयोगको गठन गर्नेछ ।

(२) अध्यक्ष तथा सदस्यहरुको नियुक्तिको लागि सिफारिस गर्न देहाय बमोजिमको एक सिफारिस समिति रहनेछ:-

(क) सभामुख

-अध्यक्ष

- (ख) राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको अध्यक्षले तोकेको सो आयोगको सदस्य एकजना -सदस्य
- (ग) मानव अधिकारवादी, मनोविज्ञानवेत्ता, कानूनविद्, विधि विज्ञानवेत्ता, द्वन्द्वविद्, समाजशास्त्री, महिला अधिकारकर्मी वा शान्ति प्रक्रियामा संलग्न व्यक्तिहरु मध्येबाट नेपाल सरकारले मनोनयन गरेको एकजना -सदस्य

(३) उपदफा (२) बमोजिमको सिफारिस समितिले आयोगका अध्यक्ष र सदस्यको नियुक्तिको लागि सिफारिस गर्दा मानव अधिकारवादी, मनोविज्ञानवेत्ता, कानूनविद्, विधि विज्ञानवेत्ता, द्वन्द्वविद्, समाजशास्त्री वा शान्ति प्रक्रियामा काम गरी ख्याति प्राप्त गरेका व्यक्तिहरु मध्येबाट कम्तीमा दुइजना महिला समेत रहने गरी उपदफा (१) को अधीनमा रही आवश्यक सङ्ख्यामा अध्यक्ष तथा सदस्यको सिफारिस गर्नु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (२) बमोजिमको सिफारिस समितिले आफ्नो कार्यविधि आफै निर्धारण गरी सार्वजनिक गर्नेछ ।

५. **अध्यक्ष तथा सदस्यको योग्यता:** देहायको व्यक्ति अध्यक्ष तथा सदस्यको पदमा नियुक्तिको लागि योग्य हुनेछ :-

- (क) कुनै पनि राजनीतिक दल वा त्यसको भ्रातृ संगठनको सदस्य नरहेको,
- (ख) उच्च नैतिक चरित्र कायम भएको,
- (ग) मानव अधिकार, शान्ति, न्याय वा द्वन्द्व व्यवस्थापनको क्षेत्रमा काम गरेको,
- (घ) पैंतीस वर्ष उमेर पूरा भएको ।

६. **अध्यक्ष तथा सदस्यको लागि अयोग्यता:** देहायको व्यक्ति अध्यक्ष तथा सदस्यको पदमा नियुक्तिको लागि अयोग्य मानिनेछ :-

- (क) गैर नेपाली नागरिक,
- (ख) सशस्त्र द्वन्द्वमा संलग्न रहेको,
- (ग) नैतिक पतन देखिने फौजदारी अभियोगमा अदालतबाट कसूरदार ठहरिएको,
- (घ) मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी कसूरमा सजाय पाएको,
- (ङ) मानव अधिकारको उल्लङ्घन सम्बन्धी कसूरमा कारबाहीको लागि राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगबाट सिफारिस भएको,
- (च) मानसिक सन्तुलन ठीक नभएको ।

७. **पदावधि:** (१) दफा ३७ बमोजिम आयोग विघटन नभएसम्म अध्यक्ष तथा सदस्यहरु आफ्नो पदमा बहाल रहनेछन् ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि अध्यक्ष वा कुनै सदस्यले इमान्दारीपूर्वक पदीय कर्तव्य पालना नगरेको, निजमा कार्यक्षमताको अभाव भएको वा निज खराब आचरणमा लागेको आरोपमा निजलाई पदमुक्त गर्नको लागि व्यवस्थापिका-संसद्को अन्तरराष्ट्रिय सम्बन्ध तथा मानव अधिकार समितिमा प्रस्तुत भएको प्रस्ताव सो समितिमा तत्काल कायम रहेका सम्पूर्ण सदस्य सङ्ख्याको कम्तीमा दुई तिहाई बहुमतबाट पारित भएमा निज स्वतः आफू बहाल रहेको पदबाट हट्नेछ ।

तर त्यस्तो आरोप लागेको अध्यक्ष वा सदस्यलाई सफाई पेश गर्ने मौकाबाट वञ्चित गरिने छैन ।

८. **पद रिक्त हुने अवस्था:** (१) देहायको अवस्थामा अध्यक्ष वा सदस्यको पद रिक्त भएको मानिनेछ :-

- (क) निजले प्रधानमन्त्री समक्ष आफ्नो पदबाट राजीनामा दिएमा,

- (ख) दफा ६ बमोजिम निज आफ्नो पदमा बहाल रहन अयोग्य भएमा,
- (ग) दफा ७ बमोजिम निज आफू बहाल रहेको पदबाट हटेमा,
- (घ) निजको मृत्यु भएमा ।

(२) अध्यक्ष वा सदस्यको पद कुनै कारणले रिक्त भएमा दफा ४ बमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरी पूर्ति गरिनेछ ।

९. **अध्यक्ष तथा सदस्यको सेवा शर्त:** (१) अध्यक्ष तथा सदस्य आयोगको पूरा समय काम गर्ने पदाधिकारी हुनेछन् ।

(२) अध्यक्ष तथा सदस्यको पारिश्रमिक क्रमशः राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगका अध्यक्ष तथा सदस्य सरह हुनेछ ।

(३) अध्यक्ष तथा सदस्यको सेवाको शर्त र सुविधा नेपाल सरकारले तोके बमोजिम हुनेछ ।

१०. **आयोगको बैठक र निर्णय:** (१) आयोगको बैठक आवश्यकतानुसार बस्नेछ ।

(२) आयोगको बैठक अध्यक्षले तोकेको स्थान, मिति र समयमा बस्नेछ ।

(३) आयोगको कुल सदस्य सङ्ख्याको पचास प्रतिशतभन्दा बढी सदस्यहरु उपस्थित भएमा आयोगको बैठकको लागि गणपूरक सङ्ख्या पुगेको मानिनेछ ।

(४) आयोगको बैठकको अध्यक्षता अध्यक्षले र निजको अनुपस्थितिमा बैठकमा उपस्थित सदस्यहरुमध्ये वरिष्ठ सदस्यले गर्नेछ ।

(५) आयोगको बैठकमा बहुमतको राय मान्य हुनेछ र मत बराबर भएमा बैठकमा अध्यक्षता गर्ने व्यक्तिले निर्णायक मत दिनेछ ।

(६) आयोगको बैठकको निर्णय सदस्य-सचिवले प्रमाणित गर्नेछ ।

(७) आयोगले चाहेमा आयोगको काम कारवाहीसँग सम्बन्धित विषयका विज्ञलाई आयोगको बैठकमा पर्यवेक्षकको रूपमा भाग लिन आमन्त्रण गर्न सक्नेछ ।

(८) आयोगको बैठक सम्बन्धी अन्य कार्यविधि आयोग आफैले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

११. **सदस्य-सचिव:** नेपाल सरकारले तोकेको नेपाल न्याय सेवाको राजपत्राङ्कित विशिष्ट श्रेणीको अधिकृतले आयोगको सदस्य-सचिव भई काम गर्नेछ ।

१२. **आयोगको कर्मचारी:** (१) आयोगको लागि आवश्यक पर्ने कर्मचारी नेपाल सरकारले उपलब्ध गराउनेछ । त्यसरी कर्मचारी उपलब्ध गराउँदा नेपाल सरकारले आयोगसँग परामर्श गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि आयोगले माग गरेको विशेषज्ञ कर्मचारी नेपाल सरकारसँग नभएमा वा आयोगले माग गरे बमोजिमको सङ्ख्यामा नेपाल सरकारले कर्मचारी उपलब्ध गराउन नसकेमा आयोगले करारमा कर्मचारी नियुक्त गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम करारमा नियुक्त भएको कर्मचारीको काम, कर्तव्य र अधिकार, पदावधि, पारिश्रमिक तथा अन्य सुविधा आयोगले तोके बमोजिम हुनेछ ।

तर त्यस्तो कर्मचारीको पारिश्रमिक र सुविधा आयोगमा कार्यरत नेपाल सरकारका समान श्रेणी वा तहका कर्मचारीको भन्दा बढी हुने छैन ।

(४) उपदफा (१) बमोजिम आयोगमा कार्यरत कर्मचारीहरुले आयोगबाट तोके बमोजिम भत्ता तथा अन्य सुविधा पाउनेछन् ।

१३. **आयोगको स्रोत साधन तथा लेखा परीक्षण:** (१) आयोगको काम कारवाहीको लागि आवश्यक पर्ने भवन, साधन तथा अन्य स्रोतको व्यवस्था नेपाल सरकारले गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि नेपाल सरकारले उपलब्ध गराएको साधन तथा स्रोत पर्याप्त नभएमा आयोगले स्वदेशी तथा विदेशी निकाय वा संस्थाबाट अनुदान स्वरूप आवश्यक साधन तथा स्रोत जुटाउन सक्नेछ ।

तर विदेशी निकाय वा संस्थाबाट अनुदान स्वरूप साधन तथा स्रोत प्राप्त गरेको जानकारी आयोगले अर्थ मन्त्रालय र मन्त्रालयलाई दिनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) वा (२) बमोजिम आयोगलाई प्राप्त भएको रकम आयोगले कुनै वाणिज्य बैंकमा खाता खोली जम्मा गर्नु पर्नेछ ।

(४) आयोगको सम्पूर्ण खर्च उपदफा (३) बमोजिम जम्मा गरिएको रकमबाट ब्यहोरिनेछ ।

(५) आयोगले आफ्नो आय व्ययको लेखा नेपाल सरकारले अपनाएको ढाँचामा प्रचलित कानून बमोजिम राख्नु पर्नेछ र त्यसको आन्तरिक लेखा परीक्षण गराउनु पर्नेछ ।

(६) आयोगको लेखा परीक्षण महालेखा परीक्षकद्वारा हुनेछ ।

परिच्छेद-३

आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार

१४. **उजुरी छानविन गर्ने अधिकार:** (१) आयोगले सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा भएका मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी विषयमा सत्य तथ्य अन्वेषण गर्न र सो स्थापित गर्न देहायको आधारमा छानविन गर्न सक्नेछ :-

- (क) पीडित वा निजको तर्फबाट कसैले आयोग समक्ष उजुरी दिएमा,
- (ख) कुनै स्रोतबाट आयोगलाई सो विषयमा जानकारी प्राप्त भएमा,
- (ग) सो विषयमा छानविन गर्न आयोगले उपयुक्त सम्झेमा ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम आयोग समक्ष उजुरी दिने कार्यविधि सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१५. **आयोगको छानवीन सम्बन्धी अधिकार:** (१) आयोगले दफा १४ बमोजिम छानविन गर्दा देहायको काम गर्ने सम्बन्धमा प्रचलित कानून बमोजिम अदालतलाई भए सरहको अधिकार प्रयोग गर्न सक्नेछ:-

- (क) कुनै व्यक्तिलाई आयोग समक्ष उपस्थित गराई जानकारी लिने वा बयान गराउने,
- (ख) साक्षी बुझ्ने तथा बकपत्र गराउने,
- (ग) कुनै लिखत वा कागजात पेश गर्न आदेश दिने,
- (घ) कुनै सरकारी वा सार्वजनिक कार्यालय वा अदालतबाट कुनै लिखत वा त्यसको नक्कल भिकाउने,

तर कुनै अदालतबाट त्यस्तो लिखत भिकाउंदा सम्बन्धित अदालतको अनुमति लिनु पर्नेछ ।

- (ङ) प्रमाण बुझ्ने,
- (च) स्थलगत निरीक्षण गर्ने गराउने वा दशी प्रमाण पेश गर्न आदेश दिने ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम कुनै व्यक्ति उपस्थित गराउन वा लिखत, कागजात, दशी वा प्रमाण पेश गर्ने सम्बन्धमा आयोगले उपयुक्त सम्भेमा मनासिव समय तोक्न सक्नेछ ।

(३) आयोगले आफ्नो छानविन सम्बन्धी कुनै वस्तु, लिखत कुनै व्यक्तिका साथमा वा कुनै खास स्थानमा छ भन्ने लागेमा विना सूचना त्यस्तो व्यक्ति वा स्थानको तलासी लिन वा लिन लगाउन र फेला परेका वस्तु वा लिखत कब्जा गर्न वा गर्न लगाउन वा त्यस्तो लिखतको पूरै वा आंशिक नक्कल वा प्रतिलिपि लिन लगाउन सक्नेछ ।

(४) सार्वजनिक पद धारण गरेको कुनै व्यक्ति उपर यस ऐन बमोजिम छानविन गर्नु परेमा र निजलाई पदमा बहाल राखिरहँदा निजले प्रमाण लोप गर्ने संभावना देखिएमा आयोगले निजलाई निलम्बन गर्न सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउन सक्नेछ र त्यसरी लेखी आएमा सम्बन्धित निकायले समेत त्यस्तो व्यक्तिलाई निजको सेवा शर्त सम्बन्धी कानूनमा उल्लेख भएकोमा सोही बमोजिम र त्यसरी उल्लेख नभएकोमा बढीमा तीन महिनाको लागि निलम्बन गर्नु पर्नेछ ।

(५) आयोगलाई प्राप्त भएको उजुरी तथा जानकारी छानविन गर्ने सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१६. **आयोगको कार्यमा सहयोग पुऱ्याउनु पर्ने:** (१) आयोगले दफा १५ बमोजिम माग गरेको लिखत, कागजात, दशी वा प्रमाण पेश गर्नु तथा आयोगमा उपस्थित भई जानकारी, बयान वा बकपत्र दिनु सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था वा निकायको कर्तव्य हुनेछ ।

(२) आयोगले यस ऐन बमोजिम छानविनको सिलसिलामा कुनै ठाउँको तलासी लिँदा वा कुनै व्यक्तिलाई आयोग समक्ष उपस्थित गराउन स्थानीय प्रशासनको सहयोग माग गरेमा आयोगलाई सहयोग गर्नु स्थानीय प्रशासनको कर्तव्य हुनेछ ।

(३) उपदफा (१) वा (२) बमोजिम कर्तव्य भएको व्यक्ति, संस्था वा निकायले आयोगको कार्यमा सहयोग नगरेमा आयोगले त्यस्तो व्यक्ति वा सो संस्था वा निकायको प्रमुखलाई पटकै पिच्छे, पन्ध्र हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्नेछ ।

(४) उपदफा (१) वा (२) बमोजिम कर्तव्य भएको व्यक्ति, कुनै सरकारी निकाय वा सार्वजनिक संस्थाको पदाधिकारी वा कर्मचारी भएमा आयोगले त्यस्तो पदाधिकारी वा कर्मचारीलाई विभागीय कारबाही गर्न वा प्रचलित कानून बमोजिम पदीय जिम्मेवारी पूरा नगरेको आरोपमा कारबाही गर्न सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउन सक्नेछ ।

(५) कसैले आयोगको काम कारबाहीमा बाधा बिरोध गरेमा आयोगले त्यस्तो व्यक्तिलाई पटकै पिच्छे, पन्ध्र हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्नेछ ।

१७. **अवहेलनामा कारबाही गर्न सक्ने:** (१) आयोगले आफ्नो अवहेलनामा कारबाही चलाउन सक्ने छ । यसरी कारबाही चलाउँदा आयोगले आफ्नो अवहेलना भएको ठहऱ्याएमा पन्ध्र हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना वा तीन महिनासम्म कैद वा दुवै सजाय गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि सम्बन्धित व्यक्ति वा निकायले आयोगलाई सन्तोष हुने गरी क्षमा याचना गरेमा आयोगले क्षमा दिन वा सजाय तोकि सकेको भए सजाय माफ गर्न, घटाउन वा आयोगले तोकिएको शर्तमा सजाय मुलतवी राखी त्यस्तो शर्तको पालन भएमा सजाय कार्यान्वयन नगर्ने आदेश दिन सक्नेछ ।

१८. **साक्षी तथा अन्य व्यक्तिको संरक्षण:** (१) आयोगमा बयान, बकपत्र वा जानकारी दिन उपस्थित हुने कुनै व्यक्ति, पीडित वा निजको परिवारका सदस्यले आफ्नो सुरक्षाको लागि आयोगसँग अनुरोध गरेमा वा आयोगलाई सहयोग पुऱ्याउने वा आयोगमा कार्यरत कुनै व्यक्तिलाई सुरक्षा दिन आवश्यक देखिएमा आयोगले सो व्यक्तिको सुरक्षाको लागि उचित व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम कुनै व्यक्तिको सुरक्षाको लागि आयोगले आवश्यकतानुसार नेपाल सरकारको सहयोग लिन सक्नेछ ।

(३) कुनै व्यक्तिले आयोगमा बयान वा बकपत्र गरेको वा कुनै जानकारी दिएको कारणले मात्र निजका विरुद्ध कुनै मुद्दा चलाइने वा कानूनी कारबाही गरिने छैन ।

(४) आयोगमा बयान, बकपत्र वा जानकारी दिन उपस्थित भएको व्यक्तिले आउँदा जाँदा र खान तथा बस्दा हुने वास्तविक खर्च माग गरेमा आयोगले त्यस्तो व्यक्तिलाई मनासिब खर्च उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

(५) आयोगमा कुनै सूचना, जानकारी वा प्रमाण दिने व्यक्तिले आफ्नो नाम गोप्य राख्न चाहेमा आयोगले त्यस्तो व्यक्तिको नाम गोप्य राख्नु पर्नेछ ।

(६) महिला वा बालबालिकालाई आयोग समक्ष उपस्थित गराई जानकारी लिनु पर्ने वा बयान वा बकपत्र गराउनु पर्ने भएमा आयोगले निजको इज्जत र सुरक्षाको विशेष प्रवन्ध गर्नु पर्नेछ ।

(७) साक्षी, पीडित तथा आयोगको काममा सहयोग गर्ने व्यक्तिको सुरक्षा, शारीरिक तथा मानसिक हित, गोपनियता र मर्यादाको संरक्षण सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१९. **सार्वजनिक सुनुवाई गर्न सक्ने:** (१) आयोगले मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी विषयमा सत्य तथ्य पत्ता लगाउन आवश्यक देखेमा सार्वजनिक सुनुवाई गर्न सक्नेछ ।

(२) सार्वजनिक सुनुवाई गर्ने तरिका र प्रक्रिया आयोगले तोके बमोजिम हुनेछ ।

२०. **आयोगको काम कारबाही खुला तथा पारदर्शी हुनु पर्ने:** (१) आयोगले आफ्नो काम कारबाही खुला तथा पारदर्शी रूपमा गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि कुनै व्यक्तिको इज्जत वा सुरक्षामा प्रतिकूल असर पर्ने, शान्ति र सु-व्यवस्थामा खलल पर्ने वा छानविन प्रकृत्यालाई प्रतिकूल असर पार्ने काम कारबाही गोप्य गर्न सकिनेछ ।

(३) आयोगले आफ्नो काम कारबाही सम्बन्धी विवरण पीडित लगायत सर्वसाधारणको जानकारीको लागि समय समयमा सार्वजनिक गर्न सक्नेछ ।

२१. **स्वतन्त्रता र निष्पक्षता कायम गर्नु पर्ने:** (१) आयोगले स्वतन्त्र र निष्पक्ष रूपले आफ्नो काम सम्पादन गर्नु पर्नेछ ।

(२) आयोगले कसैप्रति भुकाव, मोलाहिजा वा वदनीयत राखी काम गर्न हुँदैन ।

(३) आयोगले आफ्नो काम कारबाही गर्दा मानव अधिकार तथा न्यायका सर्वमान्य सिद्धान्तलाई पालना गर्नु पर्नेछ ।

(४) आयोगबाट छानविन तथा कारबाही गर्नु पर्ने व्यक्ति कुनै सदस्यको नातेदार भएमा वा कुनै कारोबारको सिलसिलामा निजसँग प्रत्यक्षरूपमा सम्बन्धित भएमा सो सदस्यले त्यस्तो छानविन तथा कारबाहीमा संलग्न हुन हुँदैन ।

२२. **उजुरी तामेलीमा राख्न सक्ने:** आयोगमा प्राप्त भएको उजुरी वा जानकारी छानविन गर्दा तथ्यहीन भएमा वा सो कार्यान्वयन गर्न नसकिने देखिएमा आयोगले कारण खुलाई त्यस्तो उजुरी तामेलीमा राख्न सक्नेछ ।

तर त्यस्तो उजुरीको सम्बन्धमा कारबाही गर्नु पर्ने पछि प्रमाण प्राप्त भएमा आयोगले सो उजुरी उपर छानविन गर्न सक्नेछ ।

२३. **मेलमिलाप गराउन सक्ने:** (१) पीडक वा पीडितले मेलमिलापको लागि आयोग समक्ष निवेदन दिएमा आयोगले पीडक र पीडितलाई एक आपसमा मेलमिलाप गराउन सक्नेछ ।

तर पीडक वा पीडितको निवेदन नपरेपनि सामुहिक रूपमा मेलमिलाप गराउन आयोगलाई कुनै बाधा परेको मानिने छैन ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम पीडक र पीडित बीच मेलमिलाप गराउने सम्बन्धमा आयोगले पीडकलाई निजले गरेको गलत कामको पश्चाताप गर्न लगाई पीडितसँग माफी माग्न लगाउन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम मेलमिलाप गराउंदा आयोगले पीडितलाई हुन गएको क्षति वापत मनासिब क्षतिपूर्ति पीडकद्वारा उपलब्ध गराउन लगाउनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (१) बमोजिम मेलमिलाप गराउने सम्बन्धमा पीडक र पीडितलाई उत्प्रेरित गर्नको लागि आयोगले देहायको काम गर्न वा गराउन सक्नेछ:-

- (क) सशस्त्र द्वन्द्वग्रस्त ठाउँहरूमा पीडक र पीडित तथा निजका परिवारलाई सम्मिलित गराई मेलमिलाप समारोह आयोजना गर्न,
- (ख) पीडक र पीडित तथा निजका परिवारको संलग्नतामा सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा मरेका व्यक्तिहरूको सम्झनास्वरूप प्रतिमा निर्माण गर्न वा स्तम्भ खडा गर्न लगाउन,
- (ग) मेलमिलाप सम्बन्धी विभिन्न लेख, रचना, निबन्ध, गीत, चित्र आदि प्रकाशन गर्न,
- (घ) सामाजिक तथा सामुदायिक सद्भाव बढाउन,
- (ङ) अन्य उपयुक्त कार्य गर्न ।

(५) पीडितको मृत्यु भैसकेको वा पीडित नाबालक वा मानसिक रूपले अस्वस्थ भएको अवस्थामा आयोगले पीडितको परिवार र पीडकसँग यस दफा बमोजिम मेलमिलाप गराउन सक्नेछ ।

(६) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि पीडितको मन्जुरी नलिई मेलमिलाप गराउन सकिने छैन ।

(७) यस दफा बमोजिम पीडक र पीडित बीच मेलमिलाप भएकोमा दफा २५ को उपदफा (२) मा उल्लिखित अपराध बाहेक अन्य विषयमा कुनै कारवाही गरिने छैन ।

२४. **कारबाहीको लागि लेखी पठाउने:** (१) आयोगले यस ऐन बमोजिम छानविन गर्दा कुनै व्यक्ति मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनको आरोपमा संलग्न भएको देखिएमा दफा २७ बमोजिम प्रतिवेदन पेश गर्नु अगावै त्यस्तो व्यक्ति उपर प्रचलित कानून बमोजिम मुद्दा चलाउन नेपाल सरकार मार्फत महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा लेखी पठाउन सक्नेछ ।

(२) आयोगले यस ऐन बमोजिम छानविन गर्दा सार्वजनिक पद धारण गरेको कुनै व्यक्ति मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनको आरोपमा संलग्न भएको देखिएमा निजलाई विभागीय कारबाही गर्न अख्तियारवालासमक्ष लेखी पठाउन सक्नेछ । यसरी लेखी आएमा सम्बन्धित अख्तियारवालाले निजलाई उपयुक्त सजाय प्रस्ताव गरी तीन महीनाभित्र प्रचलित कानून बमोजिम विभागीय कारबाही गरी सो को जानकारी आयोगलाई दिनुपर्नेछ ।

२५. **क्षमादानको लागि सिफारिस गर्न सक्ने:** (१) दफा २४ मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनको आरोपमा संलग्न भएको देखिएको व्यक्तिलाई क्षमादान गर्न मनासिब देखिएमा आयोगले त्यसको पर्याप्त आधार र कारण खुलाई नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि देहायको अपराधमा संलग्न व्यक्तिलाई क्षमादानको लागि सिफारिस गरिने छैन:-

- (क) आफ्नो नियन्त्रणमा लिई गरिएको जुनसुकै किसिमको हत्या,

- (ख) निःशस्त्र व्यक्तिको हत्या,
- (ग) यातना,
- (घ) बलात्कार,
- (ङ) व्यक्ति वेपत्ता पार्ने,
- (च) अपहरण तथा शरीर बन्धक ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम आयोगले कुनै व्यक्तिलाई क्षमादानको लागि सिफारिस गर्नु अघि त्यस्तो व्यक्तिले सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा आफूबाट त्यस्तो काम कारबाही भएको र सो सम्बन्धमा पीडितलाई चित्त बुझ्दो ढङ्गले पश्चाताप गर्दै आयोगले तोकेको म्यादभित्र क्षमादानको लागि आयोग समक्ष लिखित निवेदन गरेको हुनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम क्षमादानको निमित्त कुनै निवेदन पर्न आएमा आयोगले त्यस्तो व्यक्तिलाई क्षमादानको निमित्त सिफारिस गर्ने वा नगर्ने भन्ने सम्बन्धमा निर्णय गर्नु अगावै सो विषयमा आवश्यकता अनुसार पीडितसँग सल्लाह गर्नु पर्नेछ ।

(५) उपदफा (३) बमोजिम क्षमादानको निमित्त निवेदन दिनु अघि निवेदकले सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा आफूबाट भएका काम कारबाहीको सम्बन्धमा आफूलाई थाहा भएसम्मको सत्यतथ्य विवरण आयोगसमक्ष पूर्ण रुपमा प्रकट गरेको र आयोगले पनि सो विवरणको अभिलेखन गरेको हुनु पर्नेछ ।

(६) उपदफा (१) बमोजिम क्षमादानको लागि सिफारिस गर्दा लिइने आधार र मापदण्ड तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(७) उपदफा (१) बमोजिम आयोगबाट सिफारिस भएको व्यक्तिलाई नेपाल सरकारले क्षमादान दिएमा त्यस्तो व्यक्तिको नाम नेपाल राजपत्रमा प्रकाशन गरिनेछ ।

(८) उपदफा (१) बमोजिम क्षमादानको लागि सिफारिस गरिएको व्यक्तिले नेपाल सरकारबाट क्षमादान नपाएमा मन्त्रालयले त्यस्तो व्यक्तिको सम्बन्धमा दफा २८ को उपदफा (२) को खण्ड (क) बमोजिम गर्नु पर्नेछ ।

२६. **परिपूरणको लागि सिफारिस गर्ने:** (१) यस ऐन बमोजिम गरिएको छानविनबाट पीडितलाई निजको जफत वा कब्जा गरिएको सम्पत्ति फिर्ता गर्न लगाउन, कुनै किसिमको क्षतिपूर्ति प्रदान गर्न, पुनरुद्धार वा पुनर्स्थापना गर्न वा अन्य कुनै सुविधा उपलब्ध गराउन आवश्यक देखिएमा आयोगले नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि आयोगले उपयुक्त सम्भेमा पीडित वा अवस्था अनुसार निजको परिवारको कुनै सदस्यलाई देहायका सुविधा वा सहूलियत उपलब्ध गराउन नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्न सक्नेछ:-

- (क) निःशुल्क शिक्षा तथा स्वास्थ्योपचार,
- (ख) सीपमूलक तालीम,
- (ग) विना ब्याज वा सहूलियतपूर्ण व्याजमा ऋण सुविधा,
- (घ) बसोबासको व्यवस्था,
- (ङ) रोजगारको सुविधा,
- (च) आयोगले उपयुक्त सम्भेको अन्य उपाय, सुविधा वा सहूलियत ।

(३) उपदफा (१) वा (२) बमोजिम उपलब्ध गराइने राहत, क्षतिपूर्ति, सुविधा वा सहूलियत निर्धारण गर्ने आधार र मापदण्ड तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(४) पीडितलाई पीडकद्वारा क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराइएको, आयोगबाट कुनै पीडकलाई क्षमादानको लागि सिफारिस गरिएको वा कुनै पीडकको पहिचान नभएको कारणले मात्र यस दफा बमोजिम पीडितलाई उपलब्ध गराइने सुविधाबाट वञ्चित गरिने छैन ।

(५) पीडितको मृत्यु भैसकेको अवस्थामा उपदफा (१) वा (२) बमोजिम पीडितले पाउने राहत, क्षतिपूर्ति, सुविधा वा सहूलियत निजको परिवारको नजिकको सदस्यले पाउनेछ ।

२७. **प्रतिवेदन पेश गर्ने:** (१) आयोगले यस ऐन बमोजिम छानविन गरिसकेपछि, देहायको कुराहरु खुलाई नेपाल सरकार समक्ष प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्नेछ :-

- (क) आयोगबाट छानविन गरिएका र तामेलीमा राखिएका उजुरी सम्बन्धी विवरण,
- (ख) छानविनबाट पत्ता लागेको वास्तविक सत्य तथ्य सम्बन्धी विवरण,
- (ग) दफा २३ बमोजिम पीडित र पीडक बीच आयोगबाट मेलमिलाप गराइएको विवरण,
- (घ) दफा २४, २५ र २६ बमोजिम आवश्यक कारवाहीको लागि नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने विषय,
- (ङ) छानविनबाट मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनको आरोपमा संलग्न देखिएका व्यक्ति उपर कारवाहीका लागि सिफारिस गरिएको विषय,
- (च) सशस्त्र द्वन्द्वका अन्तरनिहित कारण र भविष्यमा त्यस्ता घटना दोहोरिन नदिनका लागि गरिनु पर्ने आवश्यक नीतिगत, कानूनी, संस्थागत, प्रशासनिक र व्यावहारिक सुधारका विषय,
- (छ) प्रतिवेदन कार्यान्वयन गर्न कुनै कानून बनाउन आवश्यक भएमा सो विषय,
- (ज) मानव अधिकारको प्रबर्द्धन, न्याय प्रणालीको सुदृढीकरण तथा समाजमा मेलमिलापको वातावरण सृजना गर्ने सम्बन्धमा नेपाल सरकारले तत्काल तथा भविष्यमा अवलम्बन गर्नु पर्ने कुराहरु,
- (झ) आयोगले उपयुक्त सम्भेका अन्य कुराहरु ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि आयोगले यस ऐन बमोजिम छानविन गरेको विषयमा समय समयमा नेपाल सरकार समक्ष अन्तरिम प्रतिवेदन पेश गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त भएको प्रतिवेदन नेपाल सरकारले व्यवस्थापिका-संसद् समक्ष पेश गर्नेछ ।

परिच्छेद-४

प्रतिवेदनको कार्यान्वयन तथा अनुगमन

२८. **प्रतिवेदन कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवारी:** (१) दफा २७ बमोजिम आयोगले दिएको प्रतिवेदनमा उल्लिखित सिफारिस कार्यान्वयन गर्ने गराउने जिम्मेवारी मन्त्रालयको हुनेछ ।

(२) मन्त्रालयले आयोगको प्रतिवेदनमा उल्लेखित सिफारिस मध्ये देहायका कुराहरु कार्यान्वयन गर्नको लागि देहाय बमोजिम गर्नेछ:-

- (क) दफा २४ मा उल्लेखित सिफारिस कार्यान्वयन गर्नको लागि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा लेखी पठाउने,
- (ख) दफा २५ मा उल्लेखित सिफारिस कार्यान्वयन गर्नको लागि नेपाल सरकार, मन्त्रपरिषद्मा लेखी पठाउने,

- (ग) दफा २६ मा उल्लेखित सिफारिस कार्यान्वयन गर्नको लागि नेपाल सरकार, मन्त्रपरिषद्को स्वीकृति लिई त्यस्तो सिफारिस आफैले वा अन्य सम्बद्ध निकाय मार्फत कार्यान्वयन गर्ने गराउने,
- (घ) प्रतिवेदनमा उल्लेखित सिफारिस कार्यान्वयन गर्न कानून निर्माण गर्नु पर्ने भएमा आवश्यक कानून निर्माण गर्ने तर्फ कारवाही गर्ने,
- (ङ) आयोगको प्रतिवेदन कार्यान्वयन गर्न उपयुक्त सम्भेको अन्य काम गर्ने गराउने ।

(३) मन्त्रालयले दफा २७ को उपदफा (१) को खण्ड (च), (छ) र (ज) मा उल्लिखित सिफारिस प्राथमिकता तोक्यो क्रमशः कार्यान्वयन गर्नेछ ।

२९. **मुद्दा दायर गर्ने सम्बन्धी व्यवस्था :** (१) आयोगको छानविनबाट मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनको आरोपमा दोषी देखिएको व्यक्ति उपर दफा २४ बमोजिम मुद्दा चलाउन आयोगबाट लेखी आएमा वा आयोगले दिएको प्रतिवेदनको आधारमा मन्त्रालयबाट लेखी आएमा महान्यायाधिवक्ता वा निजले तोकेको सरकारी वकिलले त्यस्तो व्यक्ति उपर मुद्दा चल्ने वा नचल्ने सम्बन्धमा निर्णय गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम त्यस्तो व्यक्ति उपर मुद्दा चलाउने निर्णय भएमा सम्बन्धित सरकारी वकीलले सो व्यक्ति उपर नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेको अदालतमा मुद्दा चलाउनु पर्नेछ ।

३०. **आयोगले दिएको प्रतिवेदनको अनुगमन:** (१) आयोगको प्रतिवेदनमा उल्लिखित सिफारिसहरु कार्यान्वयन भए नभएको सम्बन्धमा अनुगमन गर्ने काम राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम अनुगमन गर्दा मन्त्रालयले आयोगको प्रतिवेदनमा उल्लिखित सिफारिस कार्यान्वयन गरे गराएको नदेखिएमा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले सो सिफारिस कार्यान्वयन गर्न मन्त्रालयलाई ध्यानाकर्षण गराउन सक्नेछ र त्यसरी ध्यानाकर्षण गराएका विषय मन्त्रालयले यथाशीघ्र कार्यान्वयन गर्ने गराउनेछ ।

परिच्छेद-५

विविध

३१. **उपसमिति वा कार्यटोली गठन गर्न सक्ने:** (१) आयोगले आफ्नो काम कारवाही सुचारु रूपले गर्नको लागि सम्बन्धित क्षेत्रका विज्ञहरु समावेश गरी आवश्यकतानुसार विभिन्न उपसमिति वा कार्यटोली गठन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम गठित उपसमिति वा कार्यटोलीको काम, कर्तव्य र अधिकार, कार्यावधि, सो उपसमिति वा कार्यटोलीका सदस्यले पाउने सुविधा तथा अन्य व्यवस्था आयोगले तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

३२. **विशेषज्ञको सेवा लिन सक्ने:** (१) आयोगले यस ऐन बमोजिम कुनै काम गर्नको लागि आवश्यकतानुसार सम्बन्धित विषयका स्वदेशी तथा विदेशी विशेषज्ञ वा विशिष्टीकृत निकायको सेवा लिन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सेवा प्रदान गर्ने विशेषज्ञ तथा विशिष्टीकृत निकायको नियुक्ति, काम, कर्तव्य र अधिकार, सेवाको शर्त तथा सुविधा आयोगले तोके बमोजिम हुनेछ ।

(३) आयोगलाई कुनै निकाय वा संस्थाको सेवा आवश्यक परेमा प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि सम्बन्धित निकाय वा संस्थाले अयोगबाट माग भए बमोजिमको सेवा आयोगलाई उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

३३. **काम कारवाही गर्न बाधा नपर्ने:** आयोगको कुनै सदस्यको पद रिक्त भएको कारणले मात्र आयोगले काम कारवाही गर्न कुनै बाधा पर्ने छैन ।

३४. **अधिकार प्रत्यायोजन:** (१) आयोगले यस ऐन बमोजिम आफूलाई प्राप्त भएको अधिकारमध्ये आवश्यकतानुसार केही अधिकार अध्यक्ष, सदस्य, सचिव वा दफा ३१ बमोजिम गठित उपसमिति वा कार्यटोलीलाई प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि मेलमिलाप गराउने वा परिपूरण वा क्षमादानको सिफारिश गर्ने सम्बन्धमा आयोगलाई भएको अधिकार प्रत्यायोजन हुन सक्ने छैन ।

३५. **आयोगले छानविन नगर्ने:** यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि व्यक्ति बेपत्ता पार्ने सम्बन्धमा प्रचलित कानून बमोजिम छानविन आयोग गठन भई छानविन भएकोमा सो विषय उपर यस ऐन बमोजिम आयोगले छानविन गर्ने छैन ।

तर व्यक्ति बेपत्ता पार्ने सम्बन्धमा प्रचलित कानून बमोजिम गठित आयोग र यस ऐन बमोजिमको आयोग बीच आवश्यक सूचना आदान प्रदान गर्न यस दफाले कुनै बाधा पारेको मानिने छैन ।

३६. **आयोगको कार्यावधि:** (१) आयोगको कार्यावधि आयोग गठन भएको मितिले दुई वर्षको हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सो उपदफामा उल्लिखित अवधिभित्र आयोगले आफ्नो काम सम्पन्न गर्न नसकेको कारण समेत खुलाई थप म्याद माग गरेमा नेपाल सरकारले आयोगको कार्यावधि एक वर्षसम्मको लागि थप गर्न सक्नेछ ।

३७. **आयोगको विघटन** (१) आयोगले यस ऐन बमोजिम आफ्नो काम सम्पन्न गरेमा वा दफा ३६ बमोजिम आयोगको कार्यावधि समाप्त भएमा आयोग विघटन हुनेछ ।

(२) व्यवस्थापिका-संसदको सम्पूर्ण सदस्य सङ्ख्याको दुई तिहाई बहुमतबाट आयोगलाई विघटन गर्न सिफारिस गरेमा नेपाल सरकारले आयोग विघटन गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) वा (२) बमोजिम आयोग विघटन भएमा आयोगको नाममा रहेको सम्पत्ति तथा दायित्व मन्त्रालयमा सर्नेछ ।

(४) उपदफा (१) वा (२) बमोजिम आयोग विघटन हुने भएमा आयोगले आफ्नो जिम्मामा रहेको अभिलेख मन्त्रालयमा बुझाउनु पर्नेछ ।

(५) उपदफा (१) वा (२) बमोजिम आयोग विघटन भएमा आयोगमा कार्यरत कर्मचारीहरु आफ्नो साविकको कार्यालयमा फिर्ता हुनेछन् र करारमा कर्मचारी नियुक्त भएको भए स्वतः पदबाट हट्नेछन् ।

३८. **शपथ:** आफ्नो कार्यभार सम्हाल्नु अघि अध्यक्षले प्रधान न्यायाधीश समक्ष र सदस्यले अध्यक्षसँग अनुसूची बमोजिमको ढाँचामा शपथ गर्नु पर्नेछ ।

३९. **बाधा अड्काउ फुकाउने अधिकार:** (१) यस ऐन कार्यान्वयन गर्ने सिलसिलामा कुनै बाधा अड्काउ आइपरेमा आयोगको परामर्शमा नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी बाधा अड्काउ फुकाउन आदेश जारी गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम जारी भएको आदेश नेपाल सरकारले तत्काल बसेको व्यवस्थापिका-संसदमा पेश गर्नु पर्नेछ ।

४०. **नेपाल सरकारसँग सम्पर्क:** आयोगले नेपाल सरकारसँग सम्पर्क राख्दा मन्त्रालय मार्फत राख्नु पर्नेछ ।

४१. **नियम बनाउने अधिकार:** यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न आयोगले आवश्यक नियम बनाउन सक्नेछ ।

अनुसूची
(दफा ३८ सँग सम्बन्धित)

शपथ

मसत्य निष्ठापूर्वक प्रतिज्ञा गर्छु / ईश्वरको नाममा सपथ लिन्छु कि नेपाली जनता र प्रचलित संविधान तथा अन्य कानून प्रति निष्ठावान रही आफूले ग्रहण गरेको अध्यक्ष/सदस्य पदको जिम्मेवारी र कर्तव्य कसैको डर, मोलाहिजा, पक्षपात, द्वेष वा लोभमा नपरी इमान्दारीसाथ पालन गर्नेछु र आफ्नो कर्तव्य पालनको सिलसिलामा आफूलाई ज्ञात हुन आएको कुरा प्रचलित कानूनको पालना गर्दा बाहेक आफू बहाल रहेको वा नरहेको कुनै पनि अवस्थामा प्रकट गर्ने छैन ।

मिति:-

दस्तखत: